

فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال ۹، شماره پیاپی ۳۵، پاییز ۱۳۹۸

شاپای چاپی: ۶۷۳۵-۲۲۵۱ - شاپای الکترونیکی: ۷۰۵۱-۲۴۲۳

<http://jzpm.miau.ac.ir>

مقاله پژوهشی

تبیین اثرات جابجایی سکونتگاه‌های روستایی در محدوده سدهای استان خوزستان با تأکید بر مخاطرات انسانی

صادق الهیاری: دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران

نصراله مولایی هاشجین^۱: استاد گروه جغرافیای انسانی، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران

تیمور آمار: دانشیار گروه جغرافیای انسانی، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران

پرویز رضایی: دانشیار گروه جغرافیا، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران

پذیرش: ۱۳۹۸/۲/۱

صص ۲۷-۳۸

دریافت: ۱۳۹۷/۱۰/۳

چکیده

ایجاد سدها سبب اشتغال‌زایی در بخش صنعت برای روستاییان، افزایش درآمدزایی و حضور فعال روستاییان در فعالیت‌های غیرکشاورزی می‌شود، ولی در روستاهای پیرامونی، باعث مسائل عمده‌ای از جمله مهاجرت‌های بی‌رویه، تغییر شغل روستاییان، کاهش تولید و بهره‌وری از منابع آب و خاک و به‌طور کلی تخریب بسیاری از روستاها و مهاجرت اجباری روستاییان می‌گردند. لذا ضرورت دارد فعالیت سدسازی به عنوان یک عامل تأثیرگذار بیرونی که در عرصه فضایی تحولات ساختاری-کارکردی در محدوده مورد مطالعه مؤثر بوده است و زمینه‌های تحولی در ابعاد مختلف زندگی در ناحیه مورد مطالعه ایجاد کرده است، مورد بررسی قرار گیرد. در این تحقیق سعی گردیده بررسی گردد که چگونه سدسازی برخی کارکردهای اساسی این سکونتگاه-ها را که در نتیجه تولید فضای جدید با ویژگیهای خاص در ابعاد مکانی و فضایی به وجود آمده است، را تغییر داده است. جامعه آماری ۱۵۸۷ خانوار ساکن در محدوده سدهای استان خوزستان می‌باشد که از بین آنها ۱۰ روستا به روش نمونه‌گیری چند مرحله‌ای و بر اساس موقعیت خاص جغرافیایی (دوری و نزدیکی به سد) و ملاک جمعیتی انتخاب گردیده‌اند. حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران با خطای ۰/۰۵ برابر با ۲۰۹ خانوار تعیین و برای اطمینان بیشتر تعداد نمونه‌ها به ۲۱۰ نمونه ارتقا یافته، ابزار پژوهش پرسشنامه می‌باشد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS و آزمون ویلکاکسون استفاده شده و نقشه‌ها از طریق GIS تهیه شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بیشترین تأثیر سدسازی در استان به ترتیب در شاخص‌های اقتصادی با ۶۴/۹۲ درصد، اجتماعی با ۵۱/۶ درصد و فرهنگی با ۴۷/۱ بوده است که این امر باعث از بین بردن بعضی منابع درآمد و تغییر نظام معیشت، بیکاری، اختلال در امور بهداشتی و سلامت، از بین بردن آسایش عمومی، درگیری‌های قومی، افزایش جمعیت حاشیه نشین در شهرها، تغییر فرهنگ بومی، مهاجرت ناخواسته و سرگردانی عده زیادی از روستاییان حاشیه سدها شده است.

واژه‌های کلیدی: سدسازی، سکونتگاه‌های روستایی، آثار و پیامدها، جابجایی اجباری، خوزستان.

^۱ نویسنده مسئول: nmolaei@iaurasht.ac.ir ، ۰۹۱۱۱۳۱۱۷۵۱

مقدمه:

نمونه‌ای از صنایع جدید جهت توسعه و بهره‌برداری از منابع سرزمین، سدسازی است که تحولات گوناگون اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی و غیره را به دنبال دارد. مشروط بر آن که سدسازی اصولی با جانمایی علمی و صحیح، همراه با ارزیابی‌های زیست‌محیطی قبل از اجرا و پایش رد پای اکولوژیک؛ قبل، حین و بعد از اجرای پروژه باشد. نحوه احداث سدها و پیامدهای اجتماعی - اقتصادی و زیست‌محیطی آنها به صورت مساله ای جهانی و در محافل بین‌المللی مطرح شده است که اثر بخشی سدها بر جوامع و آبادی‌های مجاور، نحوه معیشت مردمان و ساکنان حوزه‌های پیرامونی و اکوسیستم‌ها از این گونه مسایل به شمار می‌رود (رحمتی و نظریان، ۱۳۹۲: ۴۵). سدهای بزرگ می‌توانند تأثیرات ژئومورفیک و هیدرولوژیکی بر روی اکوسیستم منطقه داشته باشند (صادقی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۱۲). برای از بین بردن آثار منفی اکولوژیکی و زیست‌محیطی سدها، وضع قوانین حمایتی و استراتژی‌های مدیریتی در زمینه حفاظت از محیط زیست و سکونتگاه‌های مجاور می‌تواند راه حل مؤثری باشد. بیشتر کشورهای توسعه یافته، ساخت و اجرای متعدد طرح‌های توسعه منابع آب را جهت تسریع در رسیدن به توسعه اقتصادی و اجتماعی پیگیری می‌نمایند و سد به عنوان یکی از سازه‌های مهم در سیستم‌های انتقال و منابع آب جهت توسعه مطرح است (پیرستانی و شفقتی، ۱۳۸۸: ۴۰). علاوه بر تأثیرات مثبت این سازه‌ها، شاهد تأثیرات منفی آنها در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی نیز می‌باشیم. جابه‌جایی جمعیت، مهاجرت، تغییر در نوع فعالیت‌های اقتصادی، گسترش بیماری‌ها و از بین رفتن گونه‌های گیاهی و جانوری از جمله تأثیرات منفی این سازه‌ها به شمار می‌رود (احمدی اوندی و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۹). سدها به عنوان پروژه‌های عظیم اقتصادی و صنعتی در سطح منطقه ای، تأثیرات متفاوت مکانی - فضایی از نظر ساختاری - کارکردی را بر محیط‌های شهری و روستایی پیرامون بر جای می‌گذارند. این تأثیرات در ابعاد گوناگون اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی، کالبدی و... در مراکز سکونتگاهی انسانی نمود پیدا می‌کنند. در صورتی که مدیریت بهینه و مطلوبی چه قبل و چه بعد از ایجاد سد در راستای بهره‌وری بهتر از آن و همچنین منابع محیطی وجود داشته باشد، به یقین می‌توان از بسیاری پیامدهای منفی تأثیرگذار آن در سطح یک منطقه جلوگیری کرد و روند توسعه را به سمت توسعه پایدار محیطی سوق داد؛ اما در صورتی که اینگونه نباشد و مدیریت و نگرش سیستمی نیز در سطوح مختلف حاکم نباشد، نتیجه آن بروز مسائل و پیامدهای جدیدی است که گریبان گیر نقاط روستایی و شهری خواهد شد (صادقی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۸۶). هدف از احداث سدهای خوزستان تأمین بخشی از برق مورد نیاز کشور و کنترل سیلاب‌های مخرب در استان خوزستان بوده است (شرکت توسعه منابع آب و نیروی ایران، ۱۳۹۱: ۲۳). (سدسازی به عنوان عامل تأثیرگذار که در عرصه فضایی باعث تحولات ساختاری - کارکردی در محدوده مورد مطالعه شده است، و زمینه‌های تحولی را در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کالبدی را به وجود آورده است، برخی از کارکردهای اساسی سکونتگاه‌های روستایی در نتیجه تولید فضای جدید با ویژگی‌های خاص در ابعاد مکانی - فضایی تغییر داده است نیازمند بررسی و مطالعه دقیق می‌باشد. بنابراین شناخت اثرات سدسازی بر سکونتگاه‌های روستایی پیرامونی بسیار مهم می‌باشد. نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که تأثیرات منفی ایجاد سدها بر سکونتگاه‌های روستایی پیرامونی عوارضی چون مهاجرت، بیکاری، حاشیه نشینی و مشکلات زیست‌محیطی به وجود آورده است. برای پی بردن به این اثرات سوؤلات متعددی مطرح می‌شود که نقش این سدها در ایجاد و گسترش مشکلات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی سکونتگاه‌های محدوده مورد مطالعه در چه حد بوده؟ و آیا ایجاد این سازه‌ها در بروز مشکلاتی همچون مهاجرت، بیکاری، مشکلات روحی و روانی ساکنین تأثیرگذار بوده است یا نه؟

پیشینه و مبانی نظری تحقیق:

نگاه نظری این تحقیق مبتنی بر رویکرد "پویا ساختاری - کارکردی" است. در این رویکرد، فرض اساسی بر این واقعیت استوار است که میان ساختار و کارکرد تمام پدیده‌های جغرافیایی، در اینجا نظام‌های فضایی، همچون شهرها، روستاها، مناطق و نواحی، نوعی پیوند تنگاتنگ و غیرقابل انکار برقرار است که مجموعه حاصل از آن قابلیت‌های آن نظام را نمایندگی و تحقق پذیر می‌کند بدینسان، می‌توان دریافت که کلیت نظام فضایی، در محیط خود، در تعاملی چندبعدی و بسیار پیچیده بین اجزای گوناگون محیطی - اکولوژیک و اجتماعی - اقتصادی قرار دارد که در نتیجه آن، با نوعی پویایی در گذر زمان تغییر می‌پذیرد (سعیدی، ۱۳۹۱: ۱۰). از مهمترین عواملی که از بعد سیاسی (برنامه ریزی) بر سایر ابعاد محیطی، اجتماعی - اقتصادی و کالبدی - فضایی (نظام فضایی اسکان) اثر می‌گذارد پروژه‌های عمرانی بویژه احداث سدها است. در جهان در حدود ۴۱ تا ۸۱ میلیون نفر در اثر احداث سدهای بزرگ مجبور به جابجایی و ترک محل زندگی خود شده‌اند. (WCD, 2000: 35) این جابجایی اجباری، از نوع مهاجرت‌های دائمی - آنها هم نه به امید دستیابی به یک زندگی قابل قبول بلکه به امید دستیابی به مشاغل مرتبط - است که همه افراد خانوارها را در بر می‌گیرد (Croll et al, 1999: 478 & Simberling 2003: 77). این رخداد نه تنها زمینه ساز مهاجرت، بلکه اثرات و پیامدهای نامطلوب دیگری نظیر فقر، کاهش و از بین رفتن منابع درآمدی و فرصت‌های شغلی، از دست دادن معیشت پایدار، توسعه نابرابر منطقه ای، بی‌ثباتی سیاسی - اجتماعی، کاهش تحرک اجتماعی، فروپاشی کالبدی و افزایش

شکندگی زیست محیطی را برای عرصه های فضایی (روستاها)، به عنوان منابع نقطه ای که از دیرباز سهم قابل توجهی در اقتصاد محلی و ناحیه ای داشتند، بدنبال داشته است (Scudder, 2005:255) جابجایی سکونتگاه‌های روستایی و اسکان مجدد از جمله مهم‌ترین پیامدهای ایجاد سدها می باشد. خانوارهای جابجا شده مجبوره اسکان مجدد در مکان جدید بوده و باید خود را با شرایط جدید سازگار نمایند. جابجایی اجباری و اسکان مجدد عبارت از اجرای به گزینی استقرار مجدد جمعیت روستاهایی است که به منظور برخورداری و بهبود فعالیت های تولیدی، بهسازی استانداردهای زندگی و حفظ امنیت جوامع روستایی در برابر خطرات احتمالی مجبور به جابجایی از موطن اصلی خود هستند (پور طاهری و همکاران، ۱۳۹۰، ۱۶۰).

معمولاً سه الگوی درجاسازی، الگوی جابجایی (انتقال) و الگوی تجمیع و ادغام برای بازسازی روستاهای آسیب دیده یا تخریب شده در اثر بروز بلایای طبیعی و یا سازه‌ها و سیاست‌های اجتماعی و اقتصادی دولتها در پیش گرفته می شود (محمدی استادکلایه و همکاران، ۱۳۹۴:۱۱۸). برای پی بردن به دلایل و تأثیرات جابجایی و اسکان مجدد به ارزیابی های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیط زیستی نیاز می باشد. ارزیابی تأثیرات اجتماعی و زیست محیطی، تحلیل فرایندی است شامل پیش بینی، ارزیابی و بازتاب و مدیریت در نظر گرفته شده و عواقب ناخواسته در محیط زیست انسانی که ناشی از برنامه ریزی مداخلات (سیاست ها، طرح ها، برنامه ها) و نیز هر فرایند تغییر اجتماعی و زیست محیطی است که توسط آن به وجود می آید (Tilt et al, 2009:250). به همین دلیل در مدیریت منابع آب، به توسعه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی توجه شده و تأثیرات زیست محیطی که حاصل این مطالعات است اهمیت روزافزون یافته است (Tahmicioglu et al, 2016:763). اقدامات توسعه ای افزون بر پیامدهای مثبت، مسائلی نظیر فرسایش سرمایه اجتماعی، تخریب زیست محیطی، ایجاد تضاد میان دولت و مردم، آسیب های اجتماعی، نقض حقوق قانونی مردم و به وجود آوردن تبعیض های اجتماعی نیز به همراه دارد (فاضلی، ۱۳۸۹:۱۱). طرح های توسعه ای بنا به طبیعت اقتصادی خود به تحلیل اجتماعی هم نیاز دارند. فرایندهای اقتصادی در خلأ روی نمی دهد بلکه همواره پس زمینه اجتماعی دارند که جهت، شکل و نتایج آن ها را تحت تأثیر قرار می دهد (Cernea & Kudat, 2015:801). طراحی و اجرای پروژه های مهمی همچون سدها، بدون در نظر گرفتن آثار زیست محیطی، اقتصادی، اجتماعی و حتی فرهنگی می تواند مشکلاتی را فراهم آورد که پایداری این پروژه ها را با خطر جدی روبرو سازد. ارزیابی آثار اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و زیست محیطی هر طرح فرایندی است که تعیین کننده مسیری مقبول برای مدیریت و دستیابی به اهداف توسعه پایدار ناشی از اجرای آن طرح است. این فرایند منجر به تعیین پیامدهای مثبت و منفی گردیده و ابزاری برای برنامه ریزی و راه گشایی برای مدیران و تصمیم گیران دخیل در طرح می باشد (Arce-Gomez et al, 2015:91). این گونه بررسی ها، برای پروژه هایی متداول است که مطالعات حاصل از آنها منجر به اجرای پروژه هایی در منطقه می شود که اجرا و بهره برداری از آنها بر محیط زیست منطقه و سکونتگاه های انسانی آن تأثیرگذار خواهد بود. اصطلاح ارزیابی اجتماعی - اقتصادی برای اولین بار در سال ۱۹۷۰ به کار رفت ولی راهنماها و اصول آن در سال ۱۹۹۴ تدوین شد (شارع پور، ۱۳۸۴: ۳۱). ارزیابی تأثیرات اجتماعی اقتصادی، فرهنگی و زیست محیطی، فرایند ارزیابی و مدیریت تأثیرات یک پروژه، طرح، برنامه و یا سیاست بر مردم است (Vanclay, 2018:98). در واقع ارزیابی تأثیرات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی عبارت است از تحلیل، نظارت و مدیریت بر پیامدهای توسعه در سطوح مختلف، از یک زمینه های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و محیط زیست، حصول اطمینان از این است که پروژه های در نظر گرفته شده بیشترین بازده و کمترین هزینه ها را به همراه داشته باشند، به ویژه آن دسته از هزینه ها که بر اجتماع تحمیل می شوند (Costanza, 2007:269). عدم توجه به ملاحظات طبیعی و اجتماعی در برنامه ریزیهای توسعه و اجرای بدون مطالعه ی طرح ها، باعث ایجاد آثار سوء در بسیاری از کشورهای جهان شده است. در نتیجه این بی توجهی ها، کیفیت محیط زیست طبیعی و انسانی به شدت کاهش یافته و تخریب منابع طبیعی و نارضایتی همگانی را به همراه داشته است. این امر در ایران نیز عمدتاً به دلیل نادیده گرفتن قوانین روز به روز ابعاد وسیع تری به خود می گیرد. از این رو ارزیابی آثار زیست محیطی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی طرح ها باعث افزایش کیفیت محیط زیست، ارتقاء سطح رفاه، کاهش نارضایتی همگانی و پیشگیری از تخریب منابع طبیعی و سکونتگاه های همجوار می گردد. یکی از این طرحها ایجاد سدها در نقاط مختلف ایران بخصوص استان خوزستان است.

از مهم ترین مسائل سدها در زمان اجرا و پس از آن بررسی ابعاد محیط زیستی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و بخصوص بحث جابجایی سکونتگاه‌هایی است که در پشت مخزن سد قرار می گیرند. آثار کلی این جابجایی به صورت مشکلات اجتماعی و اقتصادی از جمله بیکاری، ناهنجاریهای اجتماعی نظیر جرم و جنایت، کاهش تولید، مهاجرت‌های ناخواسته و بیماریهای روانی، احساس بیهودگی و از دست دادن پشتوانه فرهنگی ظاهر می شود. ایجاد سدها باعث تغییر الگوهای کاربری اراضی، آب و سایر منابع طبیعی شده و می تواند در گستره ای وسیع تأثیرات منفی برجای بگذارد. این تغییرات سبب وارد آمدن خسارات به روستاییان می شود و به همین دلیل ساختار اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و شبکه های مربوط گسیخته شده و ارائه خدمات اجتماعی و غیره را با مشکلاتی مواجه می سازد. احداث سد

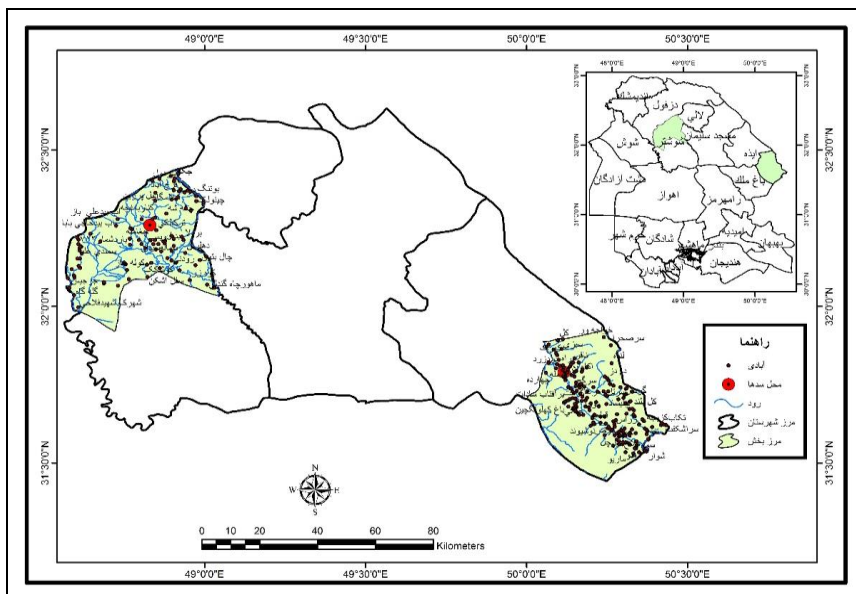
و پروژه های وابسته به آن با پیامدهای مثبت و منفی توأم بوده است و این اثرات همواره محیط های فیزیکی، بیولوژیکی و اقتصادی اجتماعی را تحت تأثیر خویش قرار می دهد (اردشیری، ۱۳۹۰: ۱۲). باتوجه به اهمیت موضوع نویسندگان و پژوهشگران خارجی ویرانی زیادی به این موضوع پرداخته اند به عنوان مثال: مارکوس معتقد است که احداث سد الگوی کاربری اراضی، آب و سایر منابع طبیعی را تغییر می دهد و این می تواند در گستره هایی وسیع تأثیرات منفی داشته باشد. این تغییرات به روستاییان خسارت می زند و به همین دلیل ساختار اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و شبکه های مربوط گسیخته شده و ارائه خدمات اجتماعی و... با مشکلاتی مواجه می شود (Marcus, 2012). وانگ و همکاران در "چارچوبی برای تجزیه و تحلیل تأثیر اجتماعی سدهای بزرگ" به این نکته مهم دست یافتند که اغلب طرح های هیدرولوژیکی بزرگ که همراه با ساخت و ساز است بر محیط زیست و جوامع محلی تأثیر می گذارد (Wang et al, 2013). گلیک در مطالعه خود با عنوان "پروژه سدتری جورج رودخانه تسه چین" عنوان کرده است که مشکل تر از حساب کردن هزینه های مالی و زیرساز ساختمان سد، هزینه های غیر رایج مربوط به شکست اجتماعی، فساد سیاسی، تغییر مکان فشرده، تلفات بوم شناختی و اکولوژیکی، تهدیدهای زمین شناسی همراه با زمین لغزه ها و زمین لرزه ها هستند که در مجاورت سدها و در نتیجه احداث آنها به وجود آمده اند (Gleick, 2008: 48). امینی و همکاران (۱۳۹۷) در تحقیقی با عنوان "تحلیل اثرهای احداث سدها بر معیشت پایدار نواحی روستایی" به این نتیجه رسیدند که میانگین رتبه دارایی معیشتی روستاییان نسبت به قبل از احداث سد به شدت کاهش پیدا کرده است. اسماعیلی و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی به "تأثیرات سدها بر توسعه پایدار نواحی روستایی پیرامونی" پرداخته و یادآور شده اند که سدها گرچه همراه با اثرات مثبت غیرقابل انکاری هستند ولی معمولاً عوارض ناخوسته و ناگزیر بر محیط زیست و زمینه های اقتصادی و اجتماعی یک منطقه برجای می گذارند. ملک حسینی و میرک زاده (۱۳۹۴) به "تحلیل اثرات اجتماعی- اقتصادی سدسازی بر توسعه روستایی در محدوده سد سلیمانشاه کرمانشاه" پرداخته و به این نتیجه رسیده اند که سدسازی در روستاهای اطراف، باعث از دست دادن تعلقات اجتماعی- فرهنگی، بهم خوردن محدوده عرفی زمین های زراعی، تخریب زمینهای کشاورزی، ازدست دادن خانه ها، نابودی زمینه های اشتغال در نواحی روستایی و در نتیجه کوچ گسترده روستاییان شده است. همچنین طاهری صفار و همکاران (۱۳۹۴) به "ارزیابی اثرات اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی احداث سد یارنیشابور" پرداخته و نتیجه گرفته اند که با توجه به افزایش جمعیت روستایی و شهری و محدودیت منابع و زمینه های اشتغال در منطقه، احداث سد با مدیریت صحیح و تمهیدات محیط زیستی می تواند باعث بهبود وضعیت اشتغال، بهبود سطح درآمد و روند مهاجرت، رفاه روستاییان و توسعه کارخانه مجتمع فولاد خراسان شده و تأثیرات مثبت زیادی را به همراه داشته باشد.

روش تحقیق:

جامعه آماری در این پژوهش ۱۵۸۷ خانوار ساکن در محدوده سدهای استان خوزستان می باشد. روش نمونه گیری از نوع خوشه ای چند مرحله ای می باشد. انتخاب روستاهای نمونه بر اساس موقعیت خاص جغرافیایی (دوری و نزدیکی به سد) و ملاک جمعیتی صورت گرفته است. در مجموع ۲۱۰ خانوار بر اساس فرمول کوکران به عنوان جامعه نمونه انتخاب گردیده است. ابزار پژوهش پرسشنامه می باشد که پایایی آن با آزمون کرونباخ ۰/۸۷ بوده که سطح قابل قبولی می باشد. سؤالات پرسشنامه به صورت طیف لیکرت در قالب ۵ گزینه از بد=۱ تا عالی=۵ می باشد. برای تجزیه و تحلیل داده ها از نرم افزار SPSS و آزمون ویلکاکسون استفاده شده و نقشه ها از طریق G.I.S تهیه شده است.

محدوده مورد مطالعه:

استان خوزستان با مساحتی بالغ بر ۶۴۰۵۵ کیلومتر مربع در جنوب غربی ایران واقع گردیده است. این استان از غرب با کشور عراق، از شمال با استان لرستان و ایلام، از شرق با استانهای چهارمحال و بختیاری و کهگیلویه و بویراحمد و از جنوب با استان بوشهر و خلیج فارس همسایه است (سازمان نقشه برداری ایران، ۱۳۹۷). در استان خوزستان حدود ۲۰ سد بزرگ و کوچک احداث شده است که این حجم عظیم سدسازی در بعضی از مناطق باعث جابجایی تعداد زیادی از جمعیت به دلیل قراگیری در محل آبیگری مخزن سد و یا قطع راههای ارتباطی آنها و در نتیجه جابجایی اجباری آنها به روستاها و شهرهای دور و نزدیک شده است. دوسد که بیشترین حجم جابجایی اجباری و مهاجرت را داشته اند، سدهای گتوند علیا و کارون سه می باشند. هردو سد در شمال شرق استان خوزستان و در جنوب غربی ایران واقع شده اند. این دوسد به ترتیب در نزدیکی شهرهای ایذه و گتوند واقع گردیده اند. شهرهای ایذه و گتوند در شرق استان خوزستان واقع شده و بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ در شهرستان ایذه ۱۹۸۸۷۱ نفر زندگی می کنند که از این تعداد ۱۲۴۸۸۹ نفر شهری و ۷۳۹۸۲ نفر روستایی بوده است. در همین سال در شهرستان گتوند ۶۵۴۶۸ نفر زندگی کرده که از این تعداد ۴۴۳۵۷ نفر شهری و ۲۰۷۰۶ نفر روستایی بوده اند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).

شکل ۱- نقشه محدوده مورد مطالعه - (منبع: داده‌های پژوهش، ۱۳۹۷)

تعداد کل روستاهایی که تحت تأثیر این سد ها قرار گرفته اند ۱۲۲ روستا می باشد که ۴۷ روستا به طور کلی در محدوده مخزن سد واقع شده و کل عرصه و اعیان آنها از بین رفته است و مابقی یاراههای ارتباطی آنها قطع شده و یا قسمتی از زمین‌های کشاورزی و مراتع آنها به زیر آب رفته است، جمعیت کل منطقه ۱۰۱۳۷ نفر با ۱۵۸۷ خانوار بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ برآورد شده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵). افراد ساکن در این محدوده از ایل بختیاری هستند. روستاهای انتخاب شده نمونه در محدوده سد کارون ۳ عبارتند از پنج روستای لوند، سردره، پامله، گویله و گرمنه و پنج روستای انتخاب شده در محدوده حوزه سد گتوند عبارت بودند از آب بیدعلی، بنه کاظم، بنه مرتضی، رودنی و چقامله که مشخصات آنها در جدول شماره ۱ آمده است.

جدول ۱- روستاهای منتخب جهت توزیع پرسشنامه

ردیف	روستا	تعداد کل خانوار	نمونه	ردیف	روستا	تعداد کل خانوار	نمونه
۱	لوند	۳۵	۱۶	۶	آب بیدعلی	۴۳	۲۰
۲	سردره	۱۸	۸	۷	بنه کاظم	۷۴	۳۲
۳	پامله	۱۰۵	۵۱	۸	بنه مرتضی	۲۱	۹
۴	گویله	۵۸	۲۵	۹	رودنی	۳۸	۱۸
۵	گرمنه	۴۷	۱۹	۱۰	چقامله	۳۰	۱۲

منبع: (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵) و (داده‌های میدانی پژوهش، ۱۳۹۷)

بحث و ارائه یافته‌ها:

یافته‌های توصیفی: از مجموع ۲۱۰ سرپرست خانوار که در محدوده مورد مطالعه پرسشنامه‌ها را تکمیل نموده‌اند، حدود ۹۵/۵ درصد آنان مرد و ۴/۵ درصد زن بوده است، از مجموع کل سرپرستان خانوارهای نمونه مورد مطالعه، ۳/۴۴ درصد آنان دارای سنی بین ۲۰-۴۰ سال داشته و ۹/۴۸ درصد در گروه سنی ۴۱ تا ۶۰ سال قرار گرفته و ۵/۸ درصد نیز سنی بالای ۶۱ سال داشته‌اند. شغل بیشتر این افراد کشاورزی و دامپروری همزمان بوده به نحوی که ۴/۴۶ درصد این افراد به طور همزمان به شغل کشاورزی و دامپروری مشغول بوده‌اند، البته کشاورزی در این محدوده بیشتر به شکل معیشتی بوده و افراد از دامداری هم به صورت استفاده از چندین گوسفند و یا گاو جهت استفاده خود و خانواده یا فروش محدود محصولات دامی در حجم محدود استفاده می‌کنند، از نظر سطح سواد بیشترین تعداد با ۱۲۸ نفر و ۲/۳۲ درصد دارای سواد در دوره ابتدایی بوده‌اند.

یافته‌های تحلیلی:

شاخص‌های مورد بررسی در ارتباط با پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی حاصل از جابه‌جایی روستاها در محدوده مورد مطالعه از پرسشنامه استخراج گردیده، در جدول ۳ و ۵ و نتایج آزمون ویلکاکسون آنها در جدول ۴ و ۶ استخراج گردیده و نتایج کلی آن در قبل و بعد از ایجاد سد ها در جدول شماره ۷ آورده شده است.

جدول ۳- پیامدهای اجتماعی و فرهنگی قبل و بعد از جا به جایی

شاخص	رتبه منفی	رتبه مثبت	رتبه برابر	میزان Z
میزان امنیت در روستا	۲۰	۳۷	۶۰	-۱/۷۱۹
مشارکت در امور روستا	۲۴	۶۴	۲۹	-۳/۷۸۷
تمایل به حفظ آثار باستانی	۲۸	۶۶	۲۳	-۳/۸۱۶
تمایل به زندگی در روستا	۳	۷۶	۲۸	-۷/۰۲۲
تعاملات اجتماعی	۳۳	۵۲	۳۲	-۱/۳۱۵
اعتماد به تصمیم گیرندگان محلی و دولتی	۴۲	۵۴	۲۱	-۱/۴۹۲
امید به آینده	۳۲	۶۴	۲۱	-۲/۵۶۰
میزان مسافرت و تفریح	۴۳	۴۰	۳۴	-۰/۶۲۰
وضعیت بهداشتی و درمانی	۶	۸۳	۲۸	-۷/۰۶۴
سواد و تمایل به ادامه تحصیل	۲۷	۴۷	۴۳	-۰/۶۵۲
احساس تعلق به روستا	۴	۶۱	۲۲	-۱/۱۶۳
نگهداری آثار فرهنگی	۱۹	۴۱	۳۵	-۳/۸۱۴
حفظ اماکن مذهبی، امامزاده ها و مساجد	۸	۶۳	۲۹	-۴/۰۱۹
تمایل به مهاجرت از روستا	۴۷	۲۸	۲۴	-۲/۴۲۸
وجود امکانات رفاهی	۵	۵۵	۲۷	-۳/۳۲۷
جستجوی شغل در شهرهای دور و نزدیک	۳	۳۶	۵۵	-۱/۶۸۷
وجود روابط خویشاوندی	۳۱	۷۴	۱۸	-۴/۳۹۷
توانمندسازی زنان و کودکان	۲۳	۵۸	۶۳	-۲/۳۶۹
تمایل به ماندن در روستا	۵۱	۲	۳۲	-۲/۱۷۸
مشارکت در ایجاد و نگهداری سد	۲	۶۰	۲۷	-۱/۳۶۹
تمایل به مهاجرت به روستاهای همجوار	۴۵	۵۸	۳۹	-۳/۴۵۲
وضعیت تغذیه	۳۲	۶۹	۷۴	-۱/۲۶۱

منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۷.

باتوجه به جدول شماره ۴ سطح معناداری تمام گویه ها کمتر از ۰/۰۵ می باشد و معناداری آنها تایید می شود. بنابراین ایجاد سد در تمام شاخص های مورد سنجش تاثیر گذار بوده است. بالاترین میانگین در بین گویه های فوق مربوط به گویه شماره ۱۱ (احساس تعلق به روستا) و کمترین آنها مربوط به گویه شماره ۶ (اعتماد به تصمیم گیرندگان محلی و دولتی) می باشد این موضوع نشان می دهد که بسیاری از روستاییان در محدوده مورد مطالعه نسبت به روستا و محل تولد و سکونت خود احساس تعلق خاطر داشته و زمانی که مجبور به جابجایی می شوند به معضلات بسیاری مانند مشکلات روحی و روانی دچار می گردند، از طرف دیگر چون مدیران محلی و متولیان ایجاد سدها قبل و حین ایجاد سد به مردم در خصوص تبعات و عوارض ایجاد سدها اطلاع رسانی صحیح و کافی نداده اند، این امر باعث نارضایتی و عدم اعتماد به تصمیم گیرندگان محلی و دولتی (متولیان ایجاد سد) شده است.

جدول ۴- نتایج آزمون ویلکاکسون پیامدهای اجتماعی و فرهنگی ایجادسدها در استان خوزستان

شاخص	تعداد	میانگین	انحراف معیار	میانگین انحراف معیار	آمار آزمون T	سطح معناداری	میانگین تفاوتها	تفاوت در سطح ۰/۰۹۵ فاصله اطمینان	
								پایین ترین	بالا ترین
۱	۲۱۰	۲/۸۹	۱/۱۴۱	۰/۰۵۹	-۱/۱۸۲۳	۰/۰۰۹	-۰/۱۰۷	-۰/۲۲	۰/۰۱
۲	۲۱۰	۲/۹۴	۰/۹۱۹	۰/۰۴۷	-۱/۲۷۷	۰/۰۰۲	-۰/۰۶۰	-۰/۱۵	۰/۰۳
۳	۲۱۰	۲/۸۱	۰/۹۶۲	۰/۰۴۹	-۳/۸۱۹	۰/۰۰۰	-۰/۱۸۸	-۰/۲۸	-۰/۰۹
۴	۲۱۰	۲/۴۵	۱/۰۵۳	۰/۰۵۴	-۱۰/۲۷۲	۰/۰۰۰	-۰/۵۵۲	-۰/۶۶	-۰/۴۵
۵	۲۱۰	۲/۴۰	۰/۹۲۳	۰/۰۴۷	-۱۲/۷۱۷	۰/۰۰۰	-۰/۵۹۹	-۰/۶۹	-۰/۵۱
۶	۲۱۰	۱/۹۲	۰/۹۸۲	۰/۰۵۰	-۱۰/۵۰۵	۰/۰۰۰	-۱/۰۷۸	-۱/۱۸	-۰/۹۸
۷	۲۱۰	۲/۸۲	۱/۰۲۰	۰/۰۵۲	-۳/۴۵۲	۰/۰۰۱	-۰/۱۸۰	-۰/۲۸	-۰/۰۸
۸	۲۱۰	۲/۴۳	۰/۹۷۰	۰/۰۵۰	-۱۱/۴۱۶	۰/۰۰۰	-۰/۵۶۵	-۰/۶۶	-۰/۴۷
۹	۲۱۰	۲/۷۴	۱/۰۸۷	۰/۰۵۵	-۴/۷۴۲	۰/۰۰۰	-۰/۲۶۳	-۰/۳۷	-۰/۱۵
۱۰	۲۱۰	۲/۷۸	۱/۰۱۹	۰/۰۵۲	-۴/۲۰۷	۰/۰۰۰	-۰/۲۱۹	-۰/۳۲	-۰/۱۲
۱۱	۲۱۰	۴/۲۷	۰/۸۳۲	۰/۰۴۳	-۹/۷۰۴	۰/۰۰۰	-۱/۲۶۸	-۱/۱۸	-۱/۳۵
۱۲	۲۱۰	۴/۰۳	۰/۹۹۰	۰/۰۵۱	۲۰/۲۰۱	۰/۰۰۰	۱/۰۲۶	۰/۹۳	۱/۱۳
۱۳	۲۱۰	۴/۰۹	۰/۸۳۶	۰/۰۴۳	۲۵/۴۰۰	۰/۰۰۰	۱/۰۸۹	۱/۰۱	۱/۱۷
۱۴	۲۱۰	۳/۹۷	۰/۸۸۲	۰/۰۴۵	۲۱/۳۵۶	۰/۰۰۰	۰/۹۶۶	۰/۸۸	۱/۰۵
۱۵	۲۱۰	۴/۰۸	۰/۹۴۷	۰/۰۴۹	-۲۲/۲۴۵	۰/۰۰۰	-۱/۰۸۲	-۰/۹۹	-۱/۱۸
۱۶	۲۱۰	۳/۹۷	۱/۰۳۳	۰/۰۵۳	-۱۸/۲۲۲	۰/۰۰۰	-۰/۹۶۶	-۰/۸۶	-۱/۰۷
۱۷	۲۱۰	۴/۰۸	۱/۰۰۵	۰/۰۴۶	۱۷/۵۰۶	۰/۰۰۰	۰/۹۱۲	۰/۸۱	۱/۰۱
۱۸	۲۱۰	۳/۹۱	۰/۹۸۴	۰/۰۵۲	۲۲/۱۲۴	۰/۰۰۰	۱/۰۴۷	۰/۹۵	۱/۱۴
۱۹	۲۱۰	۴/۰۵	۰/۹۹۲	۰/۰۴۷	-۱۶/۵۱۲	۰/۰۰۰	-۱/۰۳۶۴	-۰/۷۶	-۱/۱۳

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷.

جدول ۵- پیامدهای اقتصادی قبل و بعد از جا به جایی

شاخص	رتبه منفی	رتبه مثبت	رتبه برابر	میزان Z
اشتغال در بخش کشاورزی	۳۷	۵۰	۳۰	-۱/۱۵۱
اشتغال در بخش خدمات	۱۵	۳۲	۷۰	-۰/۹۶۹
اشتغال در بخش صنعت	۳۴	۳۷	۴۶	-۰/۶۶۵
زمین زراعی زیر کشت	۲۸	۷۰	۱۹	-۲/۸۱۱
قیمت مسکن	۳۷	۵۳	۲۷	-۱/۷۰۱
مقدار تولید محصول (راندمان تولید)	۳	۱۰۷	۷	-۸/۶۴۴
وضعیت صنایع دستی	۶	۹	۱۰۲	-۰/۷۷۵
میزان درآمد	۴۳	۵۳	۲۱	-۰/۳۷۴
تامین هزینه‌های جاری زندگی	۴۷	۵۲	۱۸	-۰/۷۶۷
رضایت شغلی	۳۲	۵۵	۳۰	-۱/۱۸۲
امنیت شغلی	۴۴	۳۹	۳۴	-۰/۷۱۵
میزان فرصت‌های شغلی	۳۱	۴۹	۳۷	-۱/۲۲۳
درآمد پایین و اقتصاد ضعیف	۲۱	۴۸	۲۶	-۰/۳۲۸

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷.

جدول ۶- نتایج آزمون ویلکاکسون پیامدهای اقتصادی ایجادسدها در استان خوزستان

شاخص	تعداد	میانگین	انحراف معیار	میانگین انحراف معیار	آمار آزمون T	سطح معناداری	میانگین تفاوتها	
							پایین ترین	بالاترین
۱	۲۱۰	۴/۵۸	۰/۶۴۶	۰/۰۳۴	۴۷/۱۷۲	۰/۰۰۰	۱/۵۸۴	۱/۵۲
۲	۲۱۰	۴/۲۳	۰/۸۱۲	۰/۰۴۳	۲۸/۶۱۷	۰/۰۰۰	۱/۲۳۴	۱/۱۵
۳	۲۱۰	۴/۰۳	۱/۰۰۶	۰/۰۵۲	۱۹/۹۸۸	۰/۰۰۰	۱/۰۳۲	۰/۹۳
۴	۲۱۰	۳/۹۳	۱/۰۳۴	۰/۰۵۳	۱۷/۵۱۶	۰/۰۰۰	۰/۹۲۹	۰/۸۲
۵	۲۱۰	۳/۷۵	۱/۰۴۸	۰/۰۵۴	۱۳/۹۱۹	۰/۰۰۰	۰/۷۴۹	۰/۶۴
۶	۲۱۰	۳/۴۹	۱/۱۷۰	۰/۰۶۰	۸/۲۴۲	۰/۰۰۰	۰/۴۹۵	۰/۳۸
۷	۲۱۰	۴/۲۷	۰/۸۳۲	۰/۰۴۳	۲۹/۷۰۴	۰/۰۰۰	۱/۲۶۸	۱/۱۸
۸	۲۱۰	۴/۰۳	۰/۹۹۰	۰/۰۵۱	۲۰/۲۰۱	۰/۰۰۰	۱/۰۲۶	۰/۹۳
۹	۲۱۰	۴/۰۹	۰/۸۳۶	۰/۰۴۳	۲۵/۴۰۰	۰/۰۰۰	۱/۰۸۹	۱/۰۱
۱۰	۲۱۰	۳/۹۷	۰/۸۸۲	۰/۰۴۵	۲۱/۳۵۶	۰/۰۰۰	۰/۹۶۶	۰/۸۸
۱۱	۲۱۰	۴/۰۸	۰/۹۴۸	۰/۰۴۹	۲۲/۲۴۵	۰/۰۰۰	۱/۰۸۲	۰/۹۹
۱۲	۲۱۰	۳/۹۷	۱/۰۳۳	۰/۰۵۳	۱۸/۲۲۲	۰/۰۰۰	۰/۹۶۶	۰/۸۶
۱۳	۲۱۰	۳/۹۱	۱/۰۰۵	۰/۰۵۲	۱۷/۵۰۹	۰/۰۰۰	۰/۹۱۲	۰/۸۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷.

همانند شاخص‌های قبل نتایج نشان می‌دهد تمام گویه‌ها علاوه بر معنادار بودن، میانگین تمام گویه‌ها بالاتر از حدمتوسط می‌باشد. بالاترین میانگین را گویه ۱ (اشتغال در بخش کشاورزی) و کمترین میانگین را گویه ۶ (قیمت مسکن) کسب کرده‌اند. بنابراین این نتایج گویای این مطلب می‌باشد که شغل عمده روستاییان جابجا شده کشاورزی بوده و با توجه به ارزان بودن قیمت زمین در روستاها و نبود خریدار جهت فروش و یا رهن واجاره آنها قیمت مسکن پایین می‌باشد که میانگین کسب شده با ۳/۴۹ موید این موضوع می‌باشد.

جدول ۷- اثرات کلان جابجایی بر روستاهای مورد مطالعه

شاخص	میانگین		مقدار T	مقدار خطا	درجه آزادی	سطح معناداری
	قبل از اجرای طرح	بعد از اجرای طرح				
فرهنگی	۳۹/۵۱	۴۷/۱	-۲۰/۱۰۳	۰/۰۵	۱۱۶	۰/۰۰۰
اجتماعی	۷۸/۶۳	۵۱/۶	-۵/۱۰۵	۰/۰۵	۱۱۶	۰/۰۰۰
اقتصادی	۸۳/۲۸	۶۴/۹۲	-۱/۶۷۴	۰/۰۵	۱۱۶	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷.

نتایج حاصل از بررسی شاخص‌های مختلف نشان می‌دهد بیشترین تأثیر جابجایی سکونتگاه‌های روستایی در محدوده مورد مطالعه بعد از ایجاد سدها به ترتیب بر روی شاخص‌های اقتصادی با ۶۴/۹۲، اجتماعی با ۵۱/۶ درصد و فرهنگی با ۴۷/۱ درصد بوده است. این موضوع نشان می‌دهد که به دلیل ایجاد سدها بسیاری از زمینه‌های شغلی مانند کشاورزی و دامپروری که شغل عمده روستاییان محدوده مورد مطالعه بوده است، دستخوش دگرگونی و تغییر شده و همین امر باعث مهاجرت روستاییان و مشکلات اجتماعی گردیده است. هرچند که بسیاری از روستاییان مجبور به جابجایی شده‌اند؛ اما بیشتر آنها در شهرها و روستاهای همجوار سکنی گزیده‌اند که از نظر فرهنگی تفاوت و اختلافی بین آنها به صورت کلی وجود ندارد. در این مرحله به بررسی نتایج حاصل از آزمون کولموگروف - اسمیرنوف در مورد هر یک از متغیرها می‌پردازیم و براساس نتایج حاصل، برای بررسی صحت و سقم فرضیات تحقیق، آزمون مناسب را انتخاب می‌کنیم. فرضیه ۱: ساخت سد بر وضعیت اقتصادی - اجتماعی روستاییان محدوده طرح اثرگذار بوده است.

جدول ۸- نتایج آزمون کولموگروف - اسمیرنوف در مورد اثرگذاری ساخت سد بر وضعیت اقتصادی - اجتماعی روستاییان

Z_{α}	α	n	$\sum x$	$\bar{x}$	C	Z_1
۰/۶۴	۰/۰۵	۲۱۰	۰/۲۰۸۳۰	۲/۲۸۵۷	۳	۴/۴۴۷

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷.

از آن جایی که ضریب آلفای کرونباخ (α) که برابر با ۰/۰۵، کوچکتر از ضریب آماره آزمون (Z) که برابر با ۴/۴۴۷ است، فرضیه پذیرفته است، لذا فرض H_0 با احتمال ۹۵٪ رد نمی شود. در نتیجه مسئله ساخت سد بر وضعیت اقتصادی- اجتماعی روستائیان اثرگذار است. فرضیه ۲: بین ساخت سد و میزان مهاجرت روستائیان رابطه وجود دارد.

جدول ۹- نتایج آزمون کولموگروف - اسمیرنوف در مورد رابطه بین ساخت سد و میزان مهاجرت روستائیان

Z_{α}	α	n	S_x	$\bar{x}$	C	Z_1
۱/۶۴	۰/۰۵	۲۱۰	۰/۲۱۴۹۲	۳/۱۵۶	۳	۹/۴۰۵

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

با توجه به یافته‌های پژوهش به دلیل آن که از ضریب آماره آزمون (Z) که برابر با ۹/۴۰۵، بزرگتر از ضریب آلفای کرونباخ (α) که برابر با ۰/۰۵ است، فرضیه پذیرفته است، لذا فرض H_0 با احتمال ۹۵٪ رد می شود. در نتیجه بین ساخت سد و میزان مهاجرت روستائیان رابطه وجود دارد. فرضیه ۳: بین ساخت سد و مشکلات روحی و روانی روستائیان آسیب دیده از جابجایی اجباری رابطه وجود دارد.

جدول ۱۰- نتایج آزمون کولموگروف - اسمیرنوف در مورد رابطه بین ساخت سد و مشکلات روحی و روانی روستائیان آسیب دیده از

جابجایی اجباری

Z_{α}	α	n	S_x	$\bar{x}$	C	Z_1
۱/۶۴	۰/۰۵	۲۱۰	۰/۲۲۹۴	۲/۹۵۸۳	۳	-۲/۳۵۴

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

از آن جایی که ضریب آلفا کرونباخ (α) که برابر با ۰/۰۵، بزرگتر از ضریب آماره آزمون (Z) که برابر با ۲/۳۵۴ است، فرضیه پذیرفته نیست، لذا فرض H_0 با احتمال ۹۵٪ رد نمی شود. در نتیجه ساخت سد مشکلات روحی و روانی روستائیان آسیب دیده از جابجایی اجباری دارای رابطه‌ی معنی داری نمی باشد.

فرضیه ۴: احداث سد بر معیشت پایدار روستائیان محدوده سدها تاثیر گذار بوده است.

جدول ۱۱- نتایج آزمون کولموگروف - اسمیرنوف در مورد تاثیر احداث سد بر معیشت پایدار روستائیان محدوده سدها

Z_{α}	α	n	S_x	$\bar{x}$	C	Z_1
۱/۶۴	۰/۰۵	۲۱۰	۳/۲۰۷۹۷	۳/۱۵۶	۳	۲۰/۴۷۸

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

با توجه به یافته‌های پژوهش ضریب آلفا کرونباخ (α) که برابر با ۵٪، بزرگتر از ضریب آماره آزمون (Z) که برابر با ۲۰/۴۷۸ است، فرضیه پذیرفته است، لذا فرض H_0 با احتمال ۹۵٪ رد می شود. در نتیجه احداث سد بر معیشت پایدار روستاهای محدوده سدها تاثیر گذار است.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها:

نتایج حاصل از بررسی وارزیابی شاخص‌های مختلف نشان می دهد که باتوجه به سطح معناداری تمام گویه‌ها که کمتر از ۰/۰۵ می باشد معناداری آنها تایید می شود. بنابراین ایجاد سد در تمام شاخص‌های مورد سنجش تاثیر گذار بوده است. بالاترین میانگین در بین گویه‌های اجتماعی و فرهنگی (احساس تعلق به روستا) و کمترین آنها مربوط به (اعتماد به تصمیم گیرندگان محلی و دولتی) می باشد این موضوع نشان می دهد که بسیاری از روستائیان در محدوده مورد مطالعه نسبت به روستا و محل تولد و سکونت خود احساس تعلق خاطر داشته و زمانی که مجبور به جابجایی می شوند به معضلات بسیاری مانند مشکلات روحی و روانی دچار می گردند، از طرف دیگر چون مدیران محلی و متولیان ایجاد سدها قبل و حین ایجاد سد به مردم در خصوص تبعات و عوارض ایجاد سدها اطلاع رسانی صحیح و کافی نداده اند این امر باعث نارضایتی و عدم اعتماد به تصمیم گیرندگان محلی و دولتی (متولیان ایجاد سد) شده است. در شاخص‌های اقتصادی همانند شاخص‌های قبل تمام گویه‌ها علاوه بر معنادار بودن، میانگین تمام گویه‌ها بالاتر از حد متوسط (۳) می باشد. بالاترین میانگین را گویه (اشتغال در بخش کشاورزی) و کمترین میانگین را گویه (قیمت مسکن) کسب کرده اند بنابراین این نتایج گویای این مطلب می باشد که شغل عمده روستائیان جابجا شده کشاورزی بوده و باتوجه به ارزان بودن قیمت زمین در روستاها و نبود خریدار جهت فروش و یا رهن و اجاره آنها قیمت مسکن پایین می باشد که میانگین کسب شده با ۳/۴۹ موید این موضوع می باشد.

نتایج حاصل از بررسی کلی شاخص‌های مختلف نشان می دهد بیشترین تاثیر جابجایی سکونتگاه‌های روستایی در محدوده مورد مطالعه بعد از ایجاد سدها به ترتیب بر روی شاخص‌های اقتصادی با ۶۴/۹۲، اجتماعی با ۵۱/۶ درصد و فرهنگی با ۴۷/۱ درصد بوده

است. این موضوع نشان می‌دهد که به دلیل ایجاد سدها بسیاری از زمینه‌های شغلی مانند کشاورزی و دامپروری که شغل عمده روستاییان محدوده مورد مطالعه بوده است دستخوش دگرگونی و تغییر شده و همین امر باعث مهاجرت روستاییان و مشکلات اجتماعی گردیده است. هرچند که بسیاری از روستاییان مجبور به جابجایی شده‌اند اما بیشتر آنها در شهرها و روستاهای همجوار سکنی گزیده‌اند که از نظر فرهنگی تفاوت و اختلافی بین آنها به صورت کلی وجود ندارد. این نتایج با مطالعات (کمیسون جهانی سدها، ۲۰۰۰: ۳۸)، مطالعات (Marcus, 2012) نیز مطابقت و همخوانی دارد. به طوری که از نظر این نهاد، یکی از تأثیرات منفی ایجاد سدها بیکاری و مشکلات معیشتی می‌باشد. (کمیسون جهانی سدها، ۲۰۰۰: ۴۶)

نتایج حاصل از آزمون فرضیه‌ها نیز تأثیرات احداث سدها در محدوده مورد مطالعه را به خوبی نشان می‌دهد به نحویکه براساس این ارزیابی‌ها ساخت سد بر وضعیت اقتصادی- اجتماعی روستاییان، همانند اشتغال، بیکاری، مهاجرت و غیره تأثیرگذار بوده و همچنین معیشت پایدار آنان را به مخاطره انداخته است. برخی از ساکنین روستاهایی که سکونتگاه‌های آنان به طور کامل، یا بخشی از آنها به زیر آب رفته است، به شهرهای ایزه، گتوند، و دیگر شهرهای استان و در برخی مواردی استان‌های دیگر نظیر چهارمحال بختیاری و اصفهان مهاجرت کرده‌اند. موضوعی که در تحقیقات اسنادی که مرکز آمار ایران منتشر کرده است، هم مؤید این نکته می‌باشد به نحوی که در فاصله سال ۱۳۹۰ تا سال ۱۳۹۵ یعنی حدود ۵ سال بیش از ۸۰ هزار نفر از استان خوزستان مهاجرت کرده که بسیاری از این مهاجرین به شهرهای شمال ایران و همچنین اصفهان و شهرهای مجاور، تهران و کرج رفته‌اند. در محدوده مورد مطالعه این پدیده نسبت به بقیه نقاط استان شدیدتر است. در فاصله سرشماری سال ۱۳۸۵ تا سرشماری سال ۱۳۹۵ تعداد مهاجرین در محدوده مورد مطالعه تقریباً دوبرابر شده است، به صورتی که در این مدت تعداد ۹۰۰ نفر اقدام به مهاجرت کرده‌اند، برخلاف مهاجرین قبل از احداث سدها که عموماً به شکل فردی و یا به خاطر ازدواج مهاجرت می‌کردند، در این مدت ۸۷۰ نفر از افرادی که مبادرت به مهاجرت کرده‌اند سرپرستان خانواده‌ها بوده‌اند که به دلیل از بین رفتن زمینه‌های شغلی و بیکاری و یا به دست آوردن شغل مناسب تری اقدام به مهاجرت کرده‌اند. ۷۸ درصد مهاجرین در گروه سنی ۱۵ تا ۴۵ سال قرار داشته، ۱۵ درصد در گروه سنی ۴۵ تا ۶۵ سال و ۷ درصد در گروه سنی ۱۵ تا ۱۵ سال بوده‌اند. شغل عمده مهاجرین قبل از مهاجرت کشاورزی و دامپروری به صورت توأم بوده که حدود ۸۱ درصد آنان به این شغلها اشتغال داشته، ۹ درصد کشاورزی، ۵ درصد دامپروری و ۱ درصد به امور دیگری مانند کارمندی و یا خدمات مشغول بوده‌اند. از این تعداد ۹۹/۳ درصد را مردان و ۱/۷ درصد را زنان تشکیل می‌داده‌اند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). مهاجرت منجر به پراکندگی روابط خویشاوندی و از بین رفتن همبستگی و انسجام قومی و افزایش فردگرایی و انزوا و به تبع آن حاشیه نشینی و بزهکاری گردیده است. موضوعی که توسط (امینی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۶۸) نیز به آن پرداخته شده است.

جابجایی اجباری روستائیان ضمن از بین بردن فرهنگ بومی منجر به ایجاد درگیری‌های اجتماعی گردیده است. نبود برنامه ریزی اصولی و کارا در قبال جبران دارایی‌های ازدست رفته افراد (اقتصادی، اجتماعی) منجر به ازدست دادن بخش زیادی از اموال غیرمنقول آنها می‌شود. این مساله در مطالعات (طاهری صفار و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۳۲) مورد تأکید قرار گرفته است. جابجایی اجباری جمعیت و فرممنتج از آن باعث توجه خاصی از (Wange et al, 2012: 187) شده که این امر نشان از تأثیر بسیار مخربی است که بر وضعیت اقتصادی، اجتماعی روستاها و شهرهای متأثر از سدسازی می‌تواند به جای بگذارد. موضوعی که (ملک حسینی و میرک زاده، ۱۳۹۴: ۳۳۱) بر آن صحنه گذاشته شده و یادآور شده‌اند که سدسازی باعث نابودی زمینه‌های اشتغال، مهاجرت و برهم خوردن سیستم‌های اجتماعی کهنه و با قدمت می‌شود. همچنین با توجه به جابجایی و تجمع صورت گرفته می‌توان به بروز مسائلی از قبیل برهم خوردن نظام همسایگی، کمرنگ شدن ارتباطات اجتماعی به دلیل برهم خوردن نظام گذشته، کمرنگ شدن آداب و رسوم خاص محلی به دلیل ورود افراد از سایر روستاها و تجمع ساکنان روستاهای مختلف در یک مکان اشاره نمود. هرچند که (طاهری صفار و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۲۸) به این حد نسبت به موضوع ابراز نگرانی نداشته و اعتقاد دارند که با مدیریت صحیح و در نظر گرفتن کلیه جوانب می‌توان نسبت به جلوگیری از این مصائب پیشگیری کرد. همانگونه که ذکر گردید ایجاد سدها بر معیشت پایدار در محدوده خود تأثیر مستقیم دارند. به زیر آب رفتن زمینهای کشاورزی و مرتع در منطقه ای که شغل اصلی مردمان آن کشاورزی و دامپروری بوده و توانایی پرداختن به شغل دیگر به علت مسائل اجتماعی و محیطی برای آنان مقدور نیست می‌تواند معیشت پایدار آنان را تحت تأثیر قرار داده و آنان را به سوی فقر مطلق رهنمون نماید، به نحوی که بر اساس اطلاعات کمیته امداد امام خمینی شهرستان ایزه بیش از ۹۰ درصد مردم روستاهای جابجا شده تحت پوشش کمیته امداد هستند. در سال ۱۳۹۵ درصد بیکاری در استان خوزستان ۱۴/۹ درصد بوده است. در محدوده مورد مطالعه این نسبت به ۱۵/۸ درصد رسیده که مقدار آن در مناطق شهری ۱۵/۶ و در مناطق روستایی ۱۷/۴ بین مردان جمعیت ده ساله و بیشتر، بیش از ۱۵/۲ درصد و در بین زنان ده ساله و بیشتر حدود ۱۸/۷ درصد بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). مشکلات متعددی همچون جابجایی اجباری، ازدست رفتن زمینه‌های شغلی، نابودی و یا کم رنگ شدن مناسبات اجتماعی

و قومی باعث ناراحتی های روحی و روانی در بین روستاییان در محدوده مورد مطالعه شده است. از نظر آمار تعداد خودکشی استان خوزستان تا سال ۱۳۸۵ با نرخ ۲/۱ درصد جزء استانهایی بانرخ کم خودکشی در کشور بوده است اما متأسفانه از سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ نرخ خودکشی در این استان سیر صعودی داشته و نکته قابل تامل این است که نرخ خودکشی در محدوده مورد مطالعه و در شهرهای شمال و شرق خوزستان (همجوار با محدوده مورد مطالعه) نسبت به بقیه مناطق استان بیشتر بوده و در سال ۱۳۹۶ به ۵/۹ در یکصد هزار نفر رسیده است، این نرخ در کل استان خوزستان ۴/۲ در یکصد هزار نفر بوده است (پزشکی قانونی استان خوزستان، ۱۳۹۶). می توان احداث سد ها و تجمعات ناشی از آن را به عنوان عواملی تشدید کننده در موضوع، مدنظر قرار داد، هر چند در افزایش این پدیده شوم عوامل دیگری هم قطعاً دخیل می باشند.

جابجایی جمعیت در محدوده سدها از نظر ابعاد اکولوژیکی و فضایی باعث نابودی سکونتگاههای دائمی در مناطق تحت تاثیر شده و از نظر ابعاد کالبدی باعث رشد شهرها و روستاهای مهاجرپذیر و حاشیه نشینی شده است. لذا پیشنهاد می گردد با توجه به شغل عمدتاً روستاییان محدوده مورد مطالعه که کشاورزی و دامپروری بوده و منطقه نیز قابلیت گسترش این شغلها را دارد، با حمایت دولت و پرداخت پول زمینها و خانه های روستاییانی که خانه آنها در مخزن سد واقع شده و یا پرداخت وامهای با بهره کم و بلندمدت در زمینه تأمین و اشتغال روستاییان در شغلهایی که به آن علاقمند و امکانات منطقه اجازه می دهد اقدام گردد. این امر در جلوگیری از جابجایی مجدد و مهاجرت روستاییان به شهرها و حاشیه نشینی بسیار تأثیرگذار است. کمک دولت در ایجاد شغل های جدید در کنار شغل های سنتی مانند بحث گردشگری روستایی، ماهیگیری در دریاچه سدویا ایجاد قایق سواری در مخزن سد و مشارکت روستاییان در این امر می تواند در کاهش این مشکلات کمک کند. مشارکت مردم در ساخت سد ها و ایجاد زمینه های اشتغال برای آنان با توجه به توان جسمی و ذهنی روستاییان و آگاهی بخشیدن به روستاییان در خصوص عوارض و محاسن ایجاد سد ها قبل از اقدام به احداث آن و تعیین مکان مناسب برای مهاجرین با توجه به زمینه های اشتغال و توجه خاص به بحث مسائل قومی و طایفه ای می تواند در بروز مشکلات بعدی تا حدود زیادی جلوگیری نماید.

منابع و مأخذ:

۱. احمدی اوندی، ذوالفقار، سجاده‌مئی. عزیزالله سپهوند و علی لجم اورک مرادی (۱۳۹۳): «ارزیابی پیامدهای اجتماعی و فرهنگی پروژه احداث سد کارون ۳، شهرستان ایذه»، فصلنامه توسعه اجتماعی، دوره ۸، شماره ۳، صص ۵۲-۲۷.
۲. اردشیری، ماندانا، (۱۳۹۰): تدوین الگوی برنامه های اسکان مجدد طرح های سدسازی، اولین کنفرانس بین المللی و سومین کنفرانس ملی سد و نیروگاه برقابی، تهران.
۳. اسماعیلی، فضل الله، مهدی خداداد و مهدیه نخعی (۱۳۹۴): بررسی اثرات سدسازی بر توسعه پایدار روستایی، مطالعه موردی: سد نوفل شهرستان گرگان، دومین کنگره علمی پژوهشی افق های نوین در حوزه مهندسی عمران، معماری، فرهنگ و مدیریت شهری ایران، تهران.
۴. امینی، کوروش، فرزاد ویسی و سعیدی محمدی (۱۳۹۷): «تحلیل و تبیین اثرهای احداث سد ها بر معیشت پایدار نواحی روستایی، مطالعه موردی: سد داریان هورامان». فصلنامه مطالعات راهبردی و سیاست گذاری عمومی، دوره ۸، شماره ۲۷، صص ۱۲۵-۱۱۱.
۵. پیرستانی، محمدرضا و شفقتی، مهدی (۱۳۸۸): «بررسی اثرات زیست محیطی احداث سد»، فصلنامه پژوهشهای جغرافیای انسانی، سال اول، شماره ۳، تهران، صص ۵۰-۳۹.
۶. سعیدی عباس (۱۳۹۱): مبانی جغرافیای روستایی، انتشارات دانشگاه پیام نور، چاپ پنجم، تهران.
۷. -شارع پور، محمود (۱۳۸۴): بررسی اثرات اجرای پروژه های گاز بر اجتماعات محلی، انجمن جامعه شناسی ایران.
۸. شرکت توسعه منابع آب و نیروی ایران، (۱۳۹۱): مطالعات جامع توسعه منابع آب حوضه سیروان، کد طرح: ۳۳۸۴۰۹۰ کد بخش ۱۰۶۰.
۹. صادقی، حجت اله، سیداسکندر، صیدایی و محمدرضا رضوانی (۱۳۹۶): «بررسی تاثیرات زیست محیطی سد های مخزنی بر نواحی روستایی پیرامون، مطالعه موردی: سد کارون ۳، در شهرستان ایذه»، مجله پژوهش و برنامه ریزی روستایی، بهار ۱۳۹۶، شماره ۱۷.
۱۰. طاهری صفار، مرجان، ناصر شاهنوشی و لیلی ابوالحسنی (۱۳۹۴): «ارزیابی اثرات اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی احداث سد بار نیشابور»، فصلنامه جغرافیا و مخاطرات محیطی، شماره ۱۵، صص ۱۴۶-۱۲۷.
۱۱. فاضلی، محمد (۱۳۹۱): ارزیابی تاثیرات اجتماعی، انتشارات جامعه شناسان، تهران.
۱۲. کمیته امداد امام خمینی (ره)، (۱۳۹۷): ارزیابی سالانه خانوارهای تحت پوشش، معاونت اجتماعی کمیته امداد امام ایذه.
۱۳. محمدی استاد کلاهی، امین، سیدحسن مطیعی لنگرودی، حمیده پهلوان زاده (۱۳۹۳): بررسی و سنجش پایداری اجتماعی اسکان مجدد پس از بلایا، اولین همایش علوم جغرافیایی ایران، دانشگاه تهران.
۱۴. مرکز آمار ایران (۱۳۹۵): نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان خوزستان، سالهای ۱۳۹۵-۱۳۸۵.

۱۵. ملک حسینی، افسانه و علی اصغر میرک زاده (۱۳۹۳): «ارزیابی تأثیرات اجتماعی سد سلیمان‌شاه سنقر بر روستاهای تحت پوشش شبکه آبیاری و زهکشی سد». نشریه علمی-پژوهشی جغرافیا و برنامه ریزی، سال ۱۹، شماره ۵۳، صص ۳۲۵-۳۵۱.
۱۶. نظریان، اصغر، رحمتی، علیرضا (۱۳۹۲): «بررسی تأثیرات اقتصادی، اجتماعی و محیط زیستی سکونتگاههای مشمول جابجایی ناشی از ایجاد سدها، مطالعه موردی، سد گوند علیا، رودخانه کارون»، فصلنامه پژوهش‌های محیط زیست، سال ۱، شماره ۲، صص ۳۹-۵۱.
17. Arce Gomez, Antonio, Donovan, Jerome. D. and Bedggood, Rowan. E. (2015): Social impact assessments: Developing a consolidated Conceptual framework. Environmental Impact Assessment Review. vol:50, pp:85-94.
18. Cernea Michael M. and Kudat Ayse (2015): Social Assessments for Better Development, Case Studies in Russia and Central Asia. environmentally sustainable development studies and monographs series. NO. 16.
19. Costanza, R. (2007), Quality of life: An Approach Integration Opportunities, Human Needs, and Subjective Well-Being, Ecological Economics, No. 61, pp 267-276.
20. Croll, E.J, (1999): Involuntary resettlement in China, The local view. China Quarterly, 158, 469-483.
21. Gleick, P.H, (2008): Three Gorges Dam Project, Yangtze River, China. The World's Water 2008-2009. pp. 139-150.
22. Marcus W. Beck and et al. (2012): ENVIERMENTAL AND LIVELIHOOD IMPACTS OF DAMS: COMMON LESSONS ACROSS DEVELOPMENT GRADIENTS THAT CHALLENGE SUSTAINABILITY. INTERNATIONAL JOURNAL OF RIVER BASIN. MANAGMENT. DOI: 10.1080/15715124.2012.656133.
23. Scudder, (2005): SOCIAL IMPACTS OF LARGE DAM. PROJECTS: A COMPARISON OF INTERNATIONAL CASE STUDIES AND IMPLICATIONS FOR BEST PRACTICE ACOMPARISON OF INTERNATIONAL CASE STUDIES AND IMPLICATIONS FOR BEST. PRACTICE, JOURNAL OF ENVIRONMENTAL MANAGMENT 90-S249-S257
24. simberling, (2003): Environmental and Social Impact Assessment for Large Dams, WCD Thematic Review V.2 prepared as an input to the World Commission on Dams, Cape Town, www.dams.org.
25. Tahmicioglu, Sait et al, (2016): Positive and negative impact of dams on the environment. International Congress on River Basin Management. Turkey. Chapter 2. Pp. 759-769.
26. Tilt, B., Braun, Y. and Hedaming, D, (2008): SOCIAL IMPACTS OF LARGE DAM PROJECTS: A COMPARISON OF INTERNATIONAL CASE STUDIES AND IMPLICATIONS FOR BEST PRACTICE ACOMPARISON OF INTERNATIONAL CASE STUDIES AND IMPLICATIONS FOR BEST. PRACTICE JOURNAL OF ENVIORMENTAL MANAGEMENT 90 (2008) S249-S257.
27. Vanclay, Frank (2018): International Principles for Social impact assessment Impact Assess project Appraisal, vol:21, Issu:1, pp:90-107.
28. Wang. Pu. Et al, (2013): A FRAMEWORK FOR SOCIAL IMPACT ANALYSIS OF LARGE DAMS: A CASE STUDY OF CASCADING DAMS ON THE UPPER-MEKONG RIVER. CHINA. JOURNAL OF ENVIORMENTAL MANEGMENT. JOURNAL HOMEPAGE: www.elsevier.com/locate/ jenvman.
29. World Commission on Dams, (2003): Dams and Development, London: Earthscan Publishers, 448 pages. <http://www.dams.or>, (feb, 2018).